

штучного інтелекту в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Ключові слова: *технології штучного інтелекту, освітній процес, здобувач, викладач, заклад вищої освіти, фахова підготовка, практичні навички інноваційні методи навчання.*

УДК 378-057.175-051:005.6

**PROFESSIONAL SELF-CONSCIOUSNESS OF A TEACHER IN THE
DIMENSION OF WORLD TRENDS**

**ПРОФЕСІЙНА САМОСВІДОМІСТЬ ПЕДАГОГА У ВИМІРІ
СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ**

Олександр Шульженко

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
відділу наукових досліджень
E-mail: a.shulzhenko@icloud.com
ORCID 0009-0004-5105-1243
УДУ імені Михайла Драгоманова,
Україна

Oleksandr Shulzhenko

Candidate of Psychological Sciences,
Researcher of the Department, of
Organization of Scientific Research
E-mail: a.shulzhenko@icloud.com
ORCID 0009-0004-5105-1243
Dragomanov Ukrainian State
University, Ukraine

ABSTRACT

The article deals with the issues of theoretical and methodological analysis of the research of world scientists on the professional consciousness of a person, in particular, the self-awareness of specialists in education. The author presents the positions of well-known scientific schools, their theoretical foundations and beliefs that self-awareness is a necessary and effective component of the process of self-development of the individual, an internal psychological mechanism for launching effective activity; an opportunity and psychological factor of influence on the processes of self-regulation, a perfect condition for the formation of motivation, self-esteem and quality of communication, psychological attitudes towards the perception and acceptance of people with other ethnopsychological strategies, views and concepts. It is noted that the human brain plays a major role in ensuring the purity of thought, beliefs, sensitivity, emotional harmony and understanding of the essence of everyday life phenomena.

The article presents the understanding of consciousness by different authors, in particular, self-consciousness by researchers of different world scientific schools of philosophical, humanistic, behavioristic, cognitive, social and cognitive orientation, which may compete with each other, have different methodology, but their understanding of consciousness allows us to rethink at the methodological level the problem of forming the self-consciousness of those who teach, educate, rehabilitate, correct and compensate persons with special educational needs. The totalitarian views of students, the roles and functions of teachers who were tasked with forming fear, anxiety, panic, psychological pressure and negative influence on the child's psyche from an early age, so that he or she would think and speak as directed, without having his or her own opinion, are already in the past. This was also the task of specialists

who were not allowed, that is, it was not in the trend to make analytical operations, conclusions and generalizations, to present their own opinion, to study the literature that limited their conscious tendency to self-development and self-improvement.

The article presents the views of some world scientists (A. Bandura, D. Dennett, J. Searle, A. Revoneuo) and others on the value of scientific knowledge of the relationships of the subjects of the world around us.

Key words: *professional self-awareness, social and psychological interaction, teacher, special education.*

Актуальність теми. Сучасна парадигма підготовки фахівців спеціальної освіти екстраполюється на підвищення рівня професійної компетентності та особистісного зростання. Становлення мережі спеціальної допомоги в Україні досить швидко поширюється за рахунок інклюзивних шкіл, інклюзивно-ресурсних центрів та спеціальних дошкільних установ. Змінюються їх напрями роботи, набувають нових функцій педагога та інші працівники закладів. Такі інновації вимагають від фахівців нових професійних компетентностей для вирішення завдань забезпечення дітей із особливими освітніми потребами системними знаннями, вміннями та навичками в навчальній, практичній та творчій діяльності, тощо.

Основне із положень спеціальної педагогіки полягає в значущій керівній ролі фахівця спеціальної освіти. Тривожне сьогодення потребує від корекційних педагогів, психологів, логопедів реабілітологів значних зусиль для утримання психічної рівноваги у дітей, створення ситуацій психологічного комфорту і розвитку особистості дитини. Усвідомлення ними воєнних проблем, політичних, суспільних, родинних негараздів потребує створення програм формування професійної самосвідомості ефективного подолання проблем сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження світових та українських учених представляють собою мультифакторне вивчення і розробку інноваційних стратегій формування професійної самосвідомості у фахівців спеціальної освіти. Когнітивні, соціально-когнітивні, біхевіоріальні, системно-синергетичні, гуманістичні, діяльнісні підходи забезпечують психолого-педагогічну теорію і практику методами та прийомами формування професійної самосвідомості фахівця. Аналіз основних світових поглядів на цю проблему та на практичне їх застосування в Україні представлено нижче.

Формування цілей (мета) статті, постановка завдання. Мета статті полягає у тому, що на основі теоретико-методологічного аналізу світових відомих шкіл представити авторський погляд на формування професійної самосвідомості у педагогів спеціальної освіти.

Завдання виходить із мети:

1. Проаналізувати світові тенденції розуміння відомими вченими поняття самосвідомості людини.

2. Визначити контент труднощів фахівців в інклюзивній формі освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Сучасні складні умови життя системно екстраполюють на психіку людини яка не завжди готова прийняти зміну психологічного комфорту на тривогу за себе і інших, переселення, обмежене спілкування, втрата близьких, хвороби, нестатки, інформаційно-психологічний тиск. Людина

набуває у стані страху розпач, невпевненість, орієнтацію у подіях, нав'язливості, зневіри, криків, істерик, втрати самоконтролю, міняє свої позитивні установки на негативні – кудись хаотично біжить, голосить, здійснює неадекватні дії та поведінку.

Американський вчений Альберт Бандура у своїй статті «Самоефективність у напрямі загальної теорії зміни поведінки» вперше на основі поняття самоефективності вважав, що очікування ефективності виступає переконанням в тому, що людина може успішним в очікуванні в досягненні ефективної діяльності. Ця дефініція розмежовує, за А. Бандурою, поняття «ефективності» та результативності стосовно віри у власні здібності виконати ті чи інші дії і отримати як найкращий результат (Bandura, 1977).

Таким чином теоретичне осмислення даного феномена самоефективності А. Бандури складається із таких компонентів:

- віра у сої здібності;
- організація педагогом власної поведінки;
- задоволеність своєю професійною діяльністю;
- мотивація.

Альберт Бандура – є одним із провідних учених соціально-когнітивного напрямку сучасної світової психології, який довів, що сприймання власної ефективності здійснює вплив на самоусвідомлення, зокрема:

- на прийняття рішень;
- дій;
- цілепокладання;
- наполегливість;
- когнітивні чинники;
- емоційні фактори;
- наполегливість.

На думку вченого вони значно впливають на здатність успішно здійснювати діяльність і регулювати поведінку. Афект регулює всі життєві процеси людини, яка бачила страшні операції окупації, втрати близьких, сусідів, друзів і опинилася за нашим висловом в «окупації страху» та неусвідомлених тенденцій. Тому дуже важливою є соціально-психологічна допомога усім громадянам України, навіть тих хто був під захистом держави і держав, що прийняли, допомогли і забезпечили українських біженців всім необхідним, особливо в частині медичної, психолого-психотерапевтичної підтримки. Люди сприймали своє воєнне життя як вакханалію і свідомо йшли на матеріальні, побутові, професійні втрати. Їм здалося, що так вони і надалі будуть жити. Проте, наша національна стійка, адекватна етнопсихологічна свідомість, не зважаючи на страшні чинники існування, часом змінила реальність сприймання власної біди на аналіз і пошук позитива в сьогоденні. Підтримка дітей і дорослих під час повітряних тривог, атак, переїздах, пересуваннях, голоду, втрати майна, житла і всього необхідного потребувала і здійснювалася волонтерами-педагогами, психологами, лікарями щиро і безкоштовно. Наша участь в волонтерському русі із самого початку війни, аналіз за людьми в різних стресових ситуаціях виявив високий рівень свідомості громадян, їх емоційну стійкість та асертивність (наполегливість).

Означений рівень самосвідомості фахівців, громадян, волонтерів і став предметом нашого дослідження яке екстраполюється на стан самосвідомості людей. Отже, звертаємося до теоретичних джерел А. Бандура з означеної проблеми.

Ще однією визначною фігурою є американський представник когнітивного напрямку Д. Даннет вважає, що свідомість людини еволюціонувала і є лінгвістичним, семантичним утворенням. Тобто, як стверджує автор «уявлення про схоплювання окремих явищ свідомістю» є метафоричним побічним продуктом роботи мозку, вдосконалення чутливості мозку до значень лінгвістичних одиниць (Колісник, 2012). Далі Д. Даннет підкреслює значущість самосвідомості для розвитку, поліпшення, уточнення людської чутливості, яку особа проявляє у собі. Таким чином, концепція автора будується на думці оцінювати значення лінгвістичних одиниць, які фіксують акти свідомості. В сучасній науці це розглядається в рамках нейронаук – нейролінгвістики, нейропсихології, нейропедагогіки які розглядають розширення і удосконалення професійної діяльності і, відповідно фахових компетенцій, удосконалюючи різними способами і вербальними прийомами систематичну стимуляцію головного мозку центральної нервової системи до усвідомленого підвищення рівня фахових дій, діяльності та поведінки.

Отже, когнітивний підхід до розуміння ролі та значення самосвідомості людини виставляє на перший план інтелектуальні аналітичні операції мозку на основі лінгвістичного, семантичного, синтаксичного компонентів, що здійснює суб'єкт з метою розуміння різних життєвих значень. Тобто, згідно нашого контексту, фахівець оцінює власну інтелектуальну ситуацію свідомості, розвиваючи розумові дії через постійну стимуляцію мозку опосередковано через внутрішні роздуми, нові завдання, вербалізуючи їх до високих параметрів виконання професійної діяльності.

Сутнісні властивості свідомості які реалізуються в модальностях зору, слуху, обонянні, смаку, дотику, сенсорних еталонів, пропріоцепції, рівноваги, думок, неусвідомлених самою людиною. Так, Серль визначає, що є думки які не вербалізуються, не мають візуального образу і не на що не схожі. Автор поділяє єдність цих всіх модальностей на «вертикальну» та «горизонтальну» (утримування розгорнутих у часі подій). Свідомість за Серлем, не тільки пізнає знайомі образи і, навпаки, навіть незнайомі предмети, хоч би і у загальних рисах. Серль розуміє внутрішню пов'язаність думок, частина яких може «виринати» та пов'язуватися з основною думкою. Це основна думка знаходиться в центрі свідомості, а інші на периферії до того моменту як з'являється стимул, наприклад, потреба в міркуванні, обдумуванні, аналізі, умовиводах і таким чином з'являється когнітивний продукт – ефективний результат самостійного вирішення свідомістю певних актуальних завдань. Тобто, стимуляція свідомості, спрямована на вирішення проблеми забезпечує взаємозв'язок з іншими конструктами свідомості, про яких людина знає і довіряє власному мозку (Searle John R. с. 140).

В практичному розумінні проблем, пов'язаних із спеціальною освітою є гнучкість педагогів у разі застосування ними інклюзивної форми освіти. Це об'єктивно пов'язано із рядом психологічних та педагогічних чинників, зокрема:

– брак та недостатня усвідомленість клініко-психологічних особливостей (інтелект, мовлення, поведінка, регуляція, системні порушення опорно-рухового апарату);

– відсутність фахової компетентності стосовно включення (інтеграції) учнів із особливими освітніми потребами в шкільне освітнє середовище;

– не сформованість та неусвідомленість значущості використання корекційно-реабілітаційних технологій спеціально для дітей із особливими освітніми потребами за принципом спеціальної дидактики (доступність, конкретність, індивідуально-диференційований підхід та оптимістичний погляд на перспективу розвитку дитини).

Самостійна робота кожного педагога над усвідомленням складнощів конкретно у педагогів необхідна когнітивна операція упорядкування думок, опрацювання теорії і практики.

Як зазначає українська дослідниця Д. Шульженко педагоги мають усвідомити такі складні ситуації, які виникають в інклюзивному процесі і вміти їх подолати в індивідуальній формі педагогічної корекції в таких випадках:

– коли дитина категорично відмовляється працювати в групі або з якихось причин її робота в групі неможлива;

– коли застосовуються досить сильні методи психологічного впливу й дитини, треба постійно тримати ситуацію під спостереженням і контролем;

– коли в дитині виявлено сильну тривожність;

– коли виявлено сильну загальмованість;

– при непевності в собі;

– під час проблем недостатнього усвідомлення самого себе.

(Шульженко, 2024:150).

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Теоретичний аналіз окремих праць представників когнітивного та соціально-когнітивного підходів до вивчення самосвідомості фахівців які працюють у спеціальній та інклюзивній освіті. Ці положення відомих світових учених є методологією формування педагогів які мають складності в роботі з учнями із особливими освітніми потребами суттєво змінити якість та ефективність суб'єктно-суб'єктної взаємодії. В дослідницькій перспективі в своїх публікаціях використовує основні національні підходи у дослідженні та використанні теорії та методології професійної самосвідомості.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Колісник О. В. (2012) Філософія свідомості Д. Деннета: проблема розуміння самості. / О. В. Колісник // Вісник Київського університету імені Т. Шевченка. Серія Філософія. Політологія. № 106. С. 10-13.

Шульженко Д. І. (2024) Освітньо-психологічна інтеграція (інклюзія) дітей із аутизмом: монографія (друге видання) Київ: УДУ імені Михайла Драгоманова, вид-во Хортицької національної академії. 448 с. (Ум. друк. арк. 26,04). Електронне видання PDF. ISBN 978-617-7929-13-9

Bandura A. Felf-efficacy: Toward a unifying theory of Behavior chade // Psychological Review. 1977. v.84. P. 191-215.

Searle John R. The rediscovery of the mind / John R Searle. Cambridge, MA: The MIT Press, 1992. 320 p.

REFERENCES

Kolisnyk O. V. (2012) *Filosofiiia svidomosti D. Denneta: problema rozuminnia samosti.* / O. V. Kolisnyk // *Visnyk Kyivskoho universytetu imeni T. Shevchenka. Seriia Filosofiiia. Politolohiia.* № 106. S. 10-13 [in Ukrainian].

Shulzhenko D. I. (2024) *Osvitno-psykholohichna intehratsiia (inkliuziia) ditei iz autyzmom: monohrafiia (druhe vydannia)* Kyiv: UDU imeni Mykhaila Drahomanova, vyd-vo Khortytskoi natsionalnoi akademii. 448 s. (Um. druk. ark. 26,04). Elektronne vydannia PDF. ISBN 978-617-7929-13-9.[in Ukrainian].

Bandura A. *Felf-efficacy: Toward a unifying theory of Behavior chade* // *Psychological Review.* -1977.-v.84.-P.191-215 [in English].

Searle John R. *The rediscovery of the mind* / John R Searle. Cambridge, MA: The MIT Press, 1992. 320 p. [in English].

АНОТАЦІЯ

В статті розглядаються питання щодо теоретико-методологічного аналізу досліджень світових учених професійної свідомості людини, зокрема самосвідомості фахівців в освіті. Представлено позиції відомих наукових шкіл їх теоретичні засади та переконання в тому що самосвідомість є необхідним і дієвим компонентом процесу саморозвитку особистості, внутрішнім психологічним механізмом запуску ефективної діяльності; можливістю та психологічним чинником впливу на процеси саморегуляції, довершеною умовою для формування мотивації, самооцінки та якості спілкування, психологічних установок на сприймання та прийняття людей з іншими етнопсихологічними стратегіями, поглядами та поняттями.

Зазначено, що мозок людини відіграє основну роботу у забезпеченні чистоти думки, переконань, чутливості, емоційної гармонії та розуміння сутності явищ повсякденного життя.

Представлено розуміння різними авторами свідомості, зокрема самосвідомості дослідниками різних світових наукових шкіл філософського, гуманістичного, біхевіристичного, когнітивного, соціально-когнітивного спрямування які можуть конкурувати між собою, мати різну методологію, проте їхнє розуміння свідомості дозволяє переосмислювати на методологічному рівні проблему формування самосвідомості тих, хто навчає, виховує, реабілітує, здійснює корекцію і компенсацію осіб із особливими освітніми потребами. Вже в минулому залишилось тоталітарні погляди на вихованців, на ролі і функції педагогів які виконували завдання формувати змалечку страх, тривогу, паніку, психологічний тиск та негативний вплив на психіку дитини, щоб вона змалечку думала і говорила як їй це скерують, не маючи власної думки. Це було і завданням фахівців яким не дозволялося, тобто, не було в тренді робити аналітичні операції, висновки та узагальнення, представляти власну думку, опрацьовувати ту літературу яка обмежувала їх свідому тенденцію до саморозвитку та самовдосконалення.

В статті представлено погляди окремих світових учених (А. Бандури, Д. Деннета, Дж. Серля, А. Ревонеуо) та інших на цінності наукового пізнання взаємостосунків суб'єктів оточуючого світу.

Ключові слова: професійна самосвідомість, соціально-психологічна взаємодія, педагог.